

سخن ناشران

حوزه‌های علمی شیعه، نگهبانان تراث جاوید معارف و علوم و پاسداران حریم شریعت و عقاید اسلامی‌اند. این رسالت خطیر، مسئولیت عالمان دین‌باور را در عرصه تعلیم و تربیت، دوجنبدان نموده است. دغدغه‌های همیشگی عالمان متعهد، نسبت به اصلاح و غنابخشی کمی و کیفی شیوه‌ها، متون و الگوهای آموزشی، در راستای بالندگی و پویایی و کارآمدی نظام آموزشی حوزه، ضرورت بازنگری و اصلاح و تدوین و ارائه متون نو و کارآمد را، مورد تأکید قرار می‌دهد.

البته از یک‌سو، منزلت و جایگاه متون درسی در حوزه‌ها و بهره‌مندی از تراث گران‌سنگ و ذخایر ارزشمند متون قویم از صلحای سلف و وزانت و اعتبار مؤلفان آنها، ایجاب می‌کند که در بازسازی و اصلاح و تدوین متون درسی، اهتمام و دقت و تأمل خاص و شایسته مبذول گردد و از سوی دیگر، دگرگونی و تحول در گرایش‌ها، نیازها، انتظارات، شیوه‌ها و الگوهای تعلیم و تربیت، مسئولیت متولیان امر پرورش و آموزش و برنامه‌ریزی درسی را، در حوزه افزون می‌سازد تا به صورت مستمر با آرایه‌بندی‌ها، الگوها و قالب‌های نو و با ارتقای محتوایی، به پیرایش و تدوین متون درسی، همت گمارند.

از این‌رو، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خواهران براساس ضرورت‌ها و نیازهای یادشده، نسبت به تولید متون درسی، اقدام نموده و ده‌ها جلد کتاب درسی را طراحی، تدوین و منتشر ساخته و چهارمین اثر مشترک خود را به جامعه علمی و آموزشی کشور تقدیم می‌دارند و در این فرآیند سعی داشته‌اند ضمن حفظ اصالت و غنای محتوایی گنجینه‌های ارزشمند برجای مانده از عالمان گذشته، با کاربست فناوری آموزشی و رعایت اصول، معیارها و الگوهای جدید، متونی هماهنگ با اهداف و در چارچوب برنامه‌ها و سرفصل‌های مصوّب و متناسب با سطح علمی و انتظارات فراگیران ارائه کنند.

اثر حاضر از طرف گروه علوم اجتماعی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه تهیه و به صورت مشترک با حوزه علمیه خاوران منتشر شده است. این کتاب به عنوان منبع درسی برای دانشجویان مقطع کارشناسی ارشد و دکترا و نیز طلاب سطح سه رشته‌های مطالعات زنان، جامعه‌شناسی و دیگر رشته‌های مرتبط تدوین شده است. امید آنکه دیگر علاقه‌مندان نیز از آن بهره‌مند شوند. از استادان و صاحب‌نظران ارجمند انتظار داریم با ارائه پیشنهادها، نقدها و دیدگاه‌های اصلاحی خود ما را در جهت اصلاح این کتاب و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه علمی یاری دهند.

در پایان لازم می‌دانیم از مؤلف محترم جناب آقای دکتر حسین بستان (نجفی) و نیز از ارزیابان گرامی، آقایان دکتر محمدتقی کرمی و دکتر علی انتظاری سپاسگزاری کنیم.

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خاوران

فهرست مطالب

۱	پیشگفتار
۵	فصل اول: مروری بر نظریه‌های جامعه‌شناسی جنسیت
۵	مقدمه
۶	۱-۱. نظریه‌های کلاسیک
۸	۲-۱. نظریه‌های عام
۸	۱-۲. نظریه یادگیری اجتماعی
۹	۲-۲. نظریه مبادله
۹	۳-۲.۱. نظریه کنش متقابل نمادین
۱۰	۴-۲.۱. نظریه نقش
۱۰	۵-۲.۱. نظریه انتخاب عقلانی
۱۱	۳-۱. نظریه‌های فمینیستی
۱۲	۱-۳-۱. فمینیسم لیبرال
۱۳	۲-۳-۱. فمینیسم مارکسیستی
۱۴	۳-۳-۱. فمینیسم رادیکال
۱۵	۴-۳-۱. فمینیسم سوسیالیستی
۱۶	۵-۳-۱. فمینیسم پسا مدرنیستی
۱۸	○ چکیده
۱۸	○ خودآزمایی
۱۹	فصل دوم: مبانی پارادایمی جامعه‌شناسی جنسیت
۱۹	مقدمه
۲۰	۱-۲. منابع معرفت
۲۲	۲-۲. مدل‌های تبیین

۲۴	۲-۲. چستی انسان
۲۵	۲-۳-۱. فطرت
۲۶	۲-۳-۲. عقلانیت
۲۷	۲-۳-۳. اختیار
۲۷	۲-۳-۴. آگاهی
۲۸	۲-۴. چستی جامعه
۲۹	۲-۵. مفهوم جنس و جنسیت
۳۰	۲-۶. تفاوت‌های جنسی طبیعی
۳۰	۲-۶-۱. تفاوت‌های واقعی / غیر واقعی
۳۲	۲-۶-۲. تفاوت‌های طبیعی / اجتماعی
۳۴	۲-۶-۳. جبرگرایی / اراده‌گرایی
۳۵	۲-۶-۴. ارزش‌گذاری متفاوت / یکسان
۳۶	۲-۷. نسبیت یا عدم نسبیت ارزش‌ها
۳۸	۲-۸. بی‌طرفی ارزشی
۳۹	۲-۹. رابطه برابری و عدالت جنسیتی
۴۱	○ چکیده
۴۱	○ خودآزمایی

فصل سوم: جامعه‌پذیری جنسیتی

۴۳	مقدمه
۴۴	۳-۱. تفاوت‌های جنسی و جامعه‌پذیری
۴۵	۳-۲. نظریه‌های توصیفی جامعه‌پذیری جنسیتی
۴۵	۳-۲-۱. نظریه روانکاوی
۴۷	۳-۲-۲. نظریه یادگیری اجتماعی
۴۹	۳-۲-۳. نظریه رشد شناختی
۵۰	۳-۲-۴. نظریه طرح جنسیتی
۵۲	۳-۳. نظریه‌های هنجاری جامعه‌پذیری جنسیتی
۵۵	○ چکیده
۵۵	○ خودآزمایی

فصل چهارم: ارزش‌های جنسی

۵۷	مقدمه
۵۷	۴-۱. عفت
۵۹	۴-۲. غیرت

۶۳	۳-۴. تکنیک جنسی
۶۷	۴-۴. حجاب
۷۱	○ چکیده
۷۱	○ خودآزمایی

۷۳	فصل پنجم: ازدواج
۷۳	مقدمه
۷۳	۱-۵. تجردگزینی
۷۵	۲-۵. سن ازدواج
۷۸	۳-۵. فاصله سنی همسران
۷۹	۴-۵. پیشنهاد ازدواج
۸۰	۵-۵. آزادی در انتخاب همسر
۸۲	۶-۵. مهریه
۸۳	۷-۵. چندهمسری
۸۵	○ چکیده
۸۵	○ خودآزمایی

۸۷	فصل ششم: ساختار خانواده
۸۷	مقدمه
۸۷	۱-۶. تقسیم کار در خانواده
۸۹	۱-۱-۶. تقسیم جنسیتی کار در خانواده از نگاه هنجاری
۹۰	۲-۱-۶. تبیین علی تقسیم جنسیتی کار در خانواده
۹۱	۳-۱-۶. تبیین کارکردی تقسیم جنسیتی کار در خانواده
۹۵	۲-۶. مدیریت خانواده
۹۶	۱-۲-۶. مدیریت مردان در خانواده از نگاه هنجاری
۹۷	۲-۲-۶. تبیین علی مدیریت مردان در خانواده
۹۹	۳-۲-۶. تبیین کارکردی مدیریت مردان در خانواده
۱۰۱	○ چکیده
۱۰۱	○ خودآزمایی

۱۰۳	فصل هفتم: کارکردهای خانواده
۱۰۳	مقدمه
۱۰۳	۱-۷. تنظیم رفتار جنسی
۱۰۵	۲-۷. تولید مثل

۱۰۸	۳-۷. مراقبت
۱۱۲	۴-۷. جامعه‌پذیری
۱۱۳	۵-۷. تأمین نیازهای عاطفی
۱۱۵	۶-۷. تأمین نیازهای معیشتی
۱۱۷	۷-۷. کنترل اجتماعی
۱۱۹	○ چکیده
۱۱۹	○ خودآزمایی

۱۲۱	فصل هشتم: دین
۱۲۱	مقدمه
۱۲۲	۱-۸. باورهای دینی
۱۲۵	۲-۸. اسوه‌های دینی
۱۲۶	۳-۸. تجربه عرفانی
۱۲۸	۴-۸. شعائر و مناسک
۱۳۰	۵-۸. رهبری دینی
۱۳۳	۶-۸. تبلیغ دینی
۱۳۵	○ چکیده
۱۳۵	○ خودآزمایی

۱۳۷	فصل نهم: آموزش و پرورش
۱۳۷	مقدمه
۱۳۸	۱-۹. رویکرد هنجاری اسلام به آموزش زنان
۱۳۹	۲-۹. فرصت پیشرفت علمی
۱۴۳	۳-۹. محتوای آموزش
۱۴۷	۴-۹. ساختار مراکز آموزشی
۱۵۰	○ چکیده
۱۵۰	○ خودآزمایی

۱۵۱	فصل دهم: اقتصاد
۱۵۱	مقدمه
۱۵۱	۱-۱۰. جنسیت و اشتغال
۱۵۴	۱-۱۰. رویکرد هنجاری اسلام به اشتغال زنان
۱۵۶	۲-۱۰. تبیین علی تمایز جنسیتی در اشتغال
۱۵۹	۳-۱۰. تحلیل کارکردی تمایز جنسیتی در اشتغال

۱۶۱	۴-۱-۱۰. کار خانگی یا شغل خانه‌داری
۱۶۳	۲-۱۰. جنسیت و دارایی
۱۶۴	۱-۲-۱۰. رویکرد هنجاری اسلام به دارایی زنان
۱۶۶	۲-۲-۱۰. تبیین تمایز جنسیتی دارایی‌ها
۱۶۹	○ چکیده
۱۶۹	○ خودآزمایی

۱۷۱	فصل یازدهم: سیاست
۱۷۱	مقدمه
۱۷۲	۱-۱۱. رویکرد هنجاری اسلام به مشارکت سیاسی زنان
۱۷۴	۲-۱۱. چشم‌انداز مشارکت سیاسی زنان در دوران معاصر
۱۷۷	۳-۱۱. تبیین علّی مشارکت سیاسی کمتر زنان
۱۸۰	۴-۱۱. تبیین کارکردی تمایز جنسیتی در حوزه سیاست
۱۸۳	○ چکیده
۱۸۳	○ خودآزمایی

۱۸۵	فصل دوازدهم: قانون
۱۸۵	مقدمه
۱۸۵	۱-۱۲. سن بلوغ قانونی
۱۸۶	۲-۱۲. بزهکاری زنان
۱۹۰	۳-۱۲. خشونت بر ضد زنان
۱۹۴	۴-۱۲. تجاوز جنسی
۱۹۶	۵-۱۲. جنسیت در نظام کیفری
۲۰۰	۶-۱۲. دیه زن و مرد
۲۰۲	○ چکیده
۲۰۲	○ خودآزمایی

۲۰۳	فصل سیزدهم: نهادهای دیگر
۲۰۳	مقدمه
۲۰۳	۱-۱۳. سلامت
۲۰۴	۱-۱۳. سلطه مردان بر حرفه پزشکی
۲۰۵	۲-۱۳. ابتلا به بیماری‌ها
۲۰۹	۳-۱۳. مرگومیر
۲۱۰	۴-۱۳. مشکل سقط جنین

۲۱۱		۲-۱۳. فراغت و تفریح
۲۱۶		۳-۱۳. ورزش
۲۲۰		۴-۱۳. ارتباط رسانه‌ای
۲۲۲		۵-۱۳. جنگ
۲۲۶		○ چکیده
۲۲۶		○ خودآزمایی
۲۲۷		منابع و مأخذ
۲۴۱		نمایه اشخاص
۲۴۲		نمایه اصطلاحات

پیشگفتار

جامعه‌شناسی جنسیت، شاخه‌ای از رشته جامعه‌شناسی است که به بررسی تمایزها و نابرابری‌های اجتماعی میان دو جنس زن و مرد می‌پردازد و هدف آن، تبیین چرایی و چگونگی شکل‌گیری این تمایزها و پیامدهای اجتماعی آنهاست. شکل‌گیری شاخه‌ای با نام «جامعه‌شناسی جنسیت» در حوزه جامعه‌شناسی، به دهه‌های پایانی قرن بیستم بازمی‌گردد و تا حد بسیار وامدار کوشش‌های گسترده نظری و تجربی فمینیست‌های موج دوم بوده است. از این رو، جامعه‌شناسی جنسیت از شاخه‌های متأخر جامعه‌شناسی به شمار می‌آید و به نظر می‌رسد از عوامل مهم این تأخیر، توجه جدی نداشتن بنیانگذاران جامعه‌شناسی مدرن در اواخر قرن نوزدهم و اوائل قرن بیستم به مسائل و چالش‌های جنسیتی جوامع انسانی بوده است.

این شاخه از جامعه‌شناسی، به‌رغم عمر کوتاهش رشد چشمگیری از حیث تولید آثار مکتوب، تخصیص واحدهای درسی در مراکز دانشگاهی و مواردی از این دست داشته و از این طریق، بر گسترش مرزهای دانش اجتماعی و پربارتر ساختن تحلیل‌های آن تأثیر شایان توجهی گذاشته است، به گونه‌ای که امروزه کمتر متخصصی در حوزه‌های مختلف علوم اجتماعی، خود را از بینش‌های نظری و یافته‌های تجربی آن بی‌نیاز می‌بیند.

با این حال، جامعه‌شناسی جنسیت از دو کاستی عمده رنج می‌برد: نخست، ابتدای تبیین‌ها و تفسیرهای آن بر نظریه‌های یک‌جانبه‌نگر و قوم‌مدارانه غربی؛ دوم، ایدئولوژیک بودن و به تعبیری، آمیختگی تحلیل‌های آن با مواضع ارزشی نظریه‌پردازان که از اساس بر پایه ارزش‌های غیر دینی یا ضد دینی شکل گرفته‌اند. این کاستی‌ها هنگامی که به متون فارسی آن توجه می‌کنیم، برجسته‌تر می‌شوند؛ چون مشکلاتی مانند ترجمه‌محوری، غیر بومی بودن و غیر انتقادی بودن نیز بر آنها افزون می‌شوند.

توجه به این کاستی‌ها و ضرورت رفع آنها در متون علمی جامعه‌شناسی، به‌ویژه منابع درسی و کمک‌درسی مورد استفاده در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی کشور، انگیزه آغازین تدوین این کتاب بوده، اما این انگیزه در راستای دستیابی به هدفی وسیع‌تر و جامع‌تر، یعنی تحقق اندیشه علم دینی یا علوم انسانی اسلامی تعریف شده است. جامعه‌شناسی با رویکرد اسلامی در الگوی مفروض این کتاب، داعیه برخورداری از ویژگی منحصربه‌فردی از نظر فنون تحقیق تجربی ندارد، اما از حیث مبانی هستی‌شناختی و معرفت‌شناختی و نیز از حیث جنبه‌های نظری، شامل جنبه‌های تبیینی و هنجاری، از رویکردهای موجود جامعه‌شناسی تمایز می‌یابد. بنابراین، می‌توان هدف اصلی این کتاب را نشان دادن ظرفیت متون دینی اسلام برای ارائه تبیین‌های علی و کارکردی متفاوت و منطبق بر آموزه‌های اسلامی در حوزه جامعه‌شناسی جنسیت و هدف فرعی آن را تدوین متنی آموزشی به منظور پر کردن خلأ موجود در این زمینه دانست.

مباحث کتاب در قالب سیزده فصل تنظیم شده‌اند. فصل نخست، مروری بر مهم‌ترین نظریه‌های جامعه‌شناسی جنسیت است؛ فصل دوم به بررسی پاره‌ای مبانی پارادایمی، شامل مبانی معرفت‌شناختی، انسان‌شناختی و ارزش‌شناختی که شالوده دیگر مباحث کتاب را تشکیل می‌دهند و در فهم بهتر آنها دخیل هستند، می‌پردازد. با توجه به اهمیت بحث جامعه‌پذیری جنسیتی، در فصل سوم چند نظریه اصلی در این زمینه مرور و ارزیابی شده‌اند. در فصل چهارم از برخی ارزش‌های جنسی، مانند عفت و حجاب که ابعاد جنسیتی آشکاری دارند، سخن به میان آمده است. فصل‌های دیگر کتاب، هر کدام به یکی از نهادهای اجتماعی و چگونگی بروز و تأثیر جنسیت در آن اختصاص یافته است. بدین ترتیب، نهاد ازدواج در فصل پنجم، نهاد خانواده شامل دو بحث ساختار و کارکردهای خانواده در فصل‌های ششم و هفتم، نهاد دین در فصل هشتم، نهاد آموزش در فصل نهم، نهاد اقتصاد در فصل دهم، نهاد سیاست در فصل یازدهم، نهاد قانون در فصل دوازدهم و دیگر نهادها در پنج محور سلامت، فراغت و تفریح، ورزش، ارتباط رسانه‌ای و جنگ، در فصل سیزدهم بررسی شده‌اند.

در هر یک از مباحث کتاب، کوشش شده تا ضمن بیان مسئله یا مسائل اصلی و اشاره‌ای گذرا به رویکردهای هنجاری به موضوع مورد بحث و پس از مروری بر تبیین‌های علی و کارکردی مطرح در ادبیات بحث، تبیین‌هایی با رویکرد اسلامی ساخته و پرداخته شود و بدین ترتیب، امکان مقایسه رویکرد اسلامی با رویکردهای رقیب نیز تا حدودی فراهم آمده است.

در پایان، قدردانی و سپاسگزاری خود را از همهٔ دوستانی که در مراحل مختلف تدوین، ارزیابی، ویرایش و انتشار این اثر با حمایت‌های خالصانهٔ خود بر نگارنده منت نهادند، به‌ویژه ارزیابان گران‌قدر، آقایان دکتر محمدتقی کرمی و دکتر علی انتظاری و نیز مسئولان و کارکنان محترم پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، اعلام می‌دارم و از خداوند متعال می‌خواهم این تلاش متواضعانه را به فضل و کرم بیکران خود بپذیرد و توشهٔ راه آخرتمان قرار دهد.

حسین بستان (نجفی)

۱۳۹۴/۸/۱